

УДК 323.281(497.1)"1958/1965"
327.5(497.1:47)"1958/1965"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2024.2.sko.179-207>

Оригинални научни рад/Original scientific paper

Примљен/Received: 28. 3. 2024.

Прихваћен/Accepted: 15. 7. 2024.

Љубинка ШКОДРИЋ

Институт за савремену историју, Београд

ljubinka.skodric@isi.ac.rs

ORCID: 0000-0003-1015-0785

„Ибеовци“ на острву Свети Гргур 1958–1965.

Апстракт: У раду су анализирани процес кажњавања и боравак кажњеника због Информбироа (тзв. *ибеоваца*) на острву Свети Гргур у периоду од 1958. до 1965. године. Проучени су спољно-политички односи који су утицали на овај, други талас изолације због Информбироа, као и друштвене и политичке околности под којима је он настао. Нарочита пажња посвећена је условима боравка кажњеника у Посебној установи Гргур и активностима појединих личности које су се истицале међу кажњеницима. Размотрени су држање и однос кажњеника према управи Посебне установе Гргур, као и политика и мере полицијских органа и служби безбедности према њима.

Кључне речи: Посебна установа Гргур, Информбиро, ибеовци, кажњеници, Југославија, изолација, надзор, служба безбедности

Улога острва Свети Гргур у оквиру Архипелага Голи

Синтагма Архипелаг Голи настала је парафразом синтагме Архипелаг Гулаг према роману Александра Солжењичина и користи се на југословенском простору да означи систем логора и затвора у којима су били заточени кажњеници због Информбироа.¹ Назван по главном логору у том систему – Голом отоку, овај „архипелаг“ је укључивао више ло-

¹ Овај термин био је у употреби и у ранијем периоду, а 1989. године бивши кажњеник због Информбироа Јанез Језершек објавио је под тим насловом своја сећања: Janez Jezeršek, *Arhipelag Goli. Moja zadnja komandantska putovanja*, (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989).

гора и затвора, међу којима се налазио и логор на острву Свети Гргур, у непосредној близини Голог отока. Док је упућивање мушкараца кажњених због Информбироа (ИБ-а) на Голи оток почело у јулу 1949. године, острво Свети Гргур је коришћено од априла 1950. за смештај кажњеница због Информбироа које су се до тада налазиле у Рамском риту и затвору у Забели код Пожаревца. Затим су се на Светом Гргуру смењивале или истовремено боравиле (одвојено) мушке и женске групе кажњеника. Кажњенице су почетком 1951. премештене на Голи оток, на Радилиште 5, док су на Светом Гргуру једно време боравили углавном војни, судски осуђеници² због Информбироа који су се пре тога налазили у затвору у Старој Градишки. Кажњенице су наредне године враћене на острво где су остале до пуштања на слободу, углавном током 1954. године. На Свети Гргур су исте године премештени административни кажњеници са Голог отока, а на Голи оток су смештени осуђеници из затвора у Билећи. Логор на Светом Гргуру расформиран је крајем 1956. када су на слободу пуштени административни кажњеници.³

Од почетка 1959. године, острво Свети Гргур је коришћено за потребе Посебне установе Гргур⁴ у којој су, између осталих, били смештени кажњеници због Информбироа, односно ибеовци. Иако је Информбиро укинут 1956. године, термином *ибеовци* у Југославији су и даље означаване првенствено особе кажњаване и осуђиване због наклоности Информбироу, али и она лица који су изражавала симпатије према Источном блоку, СССР-у и пролетерском интернационализму. У историографији и публицистици пажњу је привлачио први талас кажњавања због Информбироа, док су други талас и формирање Посебне установе Гргур углавном остајали ван фокуса истраживача, иако су констатовани од стране појединих историчара.⁵ Мања пажња свакако је била условљена и ограниченим, блажим формама и обимом кажњавања, пошто је у овој установи по том основу било мање од три стотине кажњених.⁶ Боравак у Посеб-

2 Административним кажњеницима изрицане су мере друштвено-корисног рада, а осуђеницима затворске казне у редовном судском поступку: Martin Previšić, *Goli otok. Istorija*, (Beograd: Vukotić media, 2022), 148.

3 *Isto*, 228.

4 У појединим документима среће се и назив „Посебна установа на Гргуру“.

5 Previšić, *Goli otok. Istorija*, 531; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića II. Politička represija u Srbiji 1953–1985*, (Beograd: Službeni glasnik; Institut za savremenu istoriju, 2011), 251–253.

6 Према објављеним евиденцијама, у периоду од 1948. до 1961. било је укупно 16.090 кажњеника. *Заточеници Голог отока. Регистар лица осуђиваних због Информбироа. Документ Управе државне безбедности ФНР Југославије, приредили Драгослав*

ној установи Гргур описали су у својим сећањима поједини кажњеници.⁷ Њихова сећања, заједно са архивском грађом Управе државне безбедности (УДБ), као и са архивском грађом судова и партијских органа, пружају полазну основу за дубљу анализу и проучавање рада ове установе, као и друштвеног положаја и статуса кажњеника због Информби-роа у том периоду.

Политичке околности и узроци новог таласа изолације

Иако је од средине педесетих година, након сукоба са Информ-биroom, обновљена државна и партијска сарадња између Југославије и Совјетског Савеза, Југославија је настојала да се одупре совјетским покушајима да је поново увуче у свој лагер. То ће постати и разлог новог сукоба чије су се прве назнаке могле наслутити у време совјетске интервенције у Мађарској 1956. године, да би постале више него уочљиве 1957, током прославе 40-годишњице Октобарске револуције, када је југословенска страна одбила да потпише Декларацију 12 комунистичких партија.⁸ Дефинитиван почетак новог сукоба означила је совјетска критика програма Савеза комуниста Југославије (СКЈ) донетог 1958. године.⁹ Сукоб је трајао до 1962, а као његов врхунац може се означити 1960. година, када је на саветовању комунистичких партија у Москви донета тзв. Изјава 81 партије, у којој су критиковани југословенско руководство и СКЈ.¹⁰ Међутим, совјетско-кинески сукоб, који је избио 1961, утицао је на смиривање тензија, посебно након посете Јосипа Броза Тита Москви

Михаиловић, Мирослав Јовановић, Горан Милорадовић, Алексеј Тимофејев, (Београд: Архив Србије; Институт за савремену историју, 2016), 27.

- 7 Милутин Поповић, *Сећања на логор Свети Гргур*, (Београд: Symix Graphics, 1991); Триво Јокић, *Гола истина. Дневник са Голог отока 1951–1961*, (Београд: Интернационал, 2017).
- 8 Иако се на састанку са Никитом Хрушчовим, 1957. у Букурешту, Јосип Броз Тито сагласио да присуствује прослави и конференцији, након увида у текст предложене Декларације, одлучио је да уместо њега југословенску делегацију предводи Едвард Кардељ. Svetozar Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953–1957*, (London: Routledge, 2011), 202.
- 9 Док је Декларација 12 комунистичких партија према појединим тврдњама имала карактер „оснивачког акта новог Коминформа“, Програм СКЈ је понудио супротна виђења развоја социјализма. После достављања нацрта Програма Москви, отказан је долазак совјетске делегације на Седми конгрес СКЈ, што су затим следиле и остале комунистичке земље и партије. Драган Богетић, „Други југословенско-совјетски сукоб 1958. и концепт активне мирољубиве коезистенције“, *Историја 20. века* 2/2004, 124.
- 10 Ђоко Tripković, *Jugoslavija – SSSR 1956–1971*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013), 109.

у децембру 1962. године. Иако овај други совјетско-југословенски сукоб није био толико снажан као први, после њега ће се билатерални односи задржати на нивоу толеранције, док ће се Југославија све више окретати политици несврстаности.¹¹

Ови догађаји имали су снажан утицај на политичко стање у Југославији, а посебну пажњу и значај придавали су им ибеовци који су будно пратили развој односа између ФНРЈ и Источног блока, док је њихове реакције и држање надзирала УДБ-а. Иако је прећуткивала да је и сама подстицала такву праксу, она је у извештајима још од 1954. године бележила проблеме ибеоваца приликом запошљавања и њихово искључивање из друштвених токова по пуштању на слободу. Примећено је да су се због тога често селили, посебно у веће градове, да би били мање уочљиви и избегли полицијски надзор и ангажовање као полицијски сарадници. Такође је забележено да међу њима углавном није било озбиљног непријатељског рада, да се већина њих држала пасивно и повучено, посветивши се приватном животу. Услед јавне стигматизације окретали су се једни другима, одржавали међусобне контакте и помагали.¹²

Сличне констатације изнете су и у извештају за 1956. годину, с тим што је уочено повећање обима њиховог запошљавања и учешћа на руководећим положајима, премда су се и даље држали пасивно и избегавали друштвени и политички ангажман. Осим ове већине, служба безбедности је временом почела да издваја и категорије непоколебљивих ибеоваца и оне који нису отворено иступали, већ привидно ревидирали ставове и веровали како ће „време радити за њих“.¹³

Захваљујући нормализацији југословенско-совјетских односа код ибеоваца се појавило и очекивање да ће бити рехабилитовани. На јачање њихове наклоњености према Источном блоку утицали су прослава 40-годишњице Октобарске револуције и совјетска достигнућа у астронаутици. У том периоду и извештаји службе безбедности о њиховим ставовима и делатности попримају оштрији и критичнији тон. Већ 1957. године они су означени као „нека врста пете колоне Истока“, за њих се тврдило да су, после свештенства, најповезанији елемент у земљи и да представљају сталну опасност.¹⁴ Посебно је разматрано обележавање 40-годишњице

11 Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War*, 205.

12 Државни архив Србије (ДАС), Збирка докумената Безбедносно-информативне агенције (БИА), II-112. Списак бивших функционера осуђених по ИБ-у 1954. године.

13 ДАС, БИА, II-128. Проибоевски, стаљинистичко-етатистички утицаји на наша друштвена кретања. Београд, 15. децембар 1969.

14 ДАС, БИА, VI-17, ф. 11. Збирка докумената по ИБ. Историјат.

Октобарске револуције коју је у Београду око петнаест ибеоваца свечано прославило 6. новембра 1957. у кафани „Скадарлија“.¹⁵ У том смислу, нарочито је била истакнута изјава Владе Дапчевића: „Ми информбировци какви год да смо били и како год да смо се држали у затвору ипак смо једина позитивна напредна снага у овој земљи и једини који смо за интернационализам.“¹⁶

Упоредо са интензивирањем сукоба са Совјетским Савезом, током 1958. уочено је и веће међусобно повезивање ибеоваца. Примећено је да су путовали једни код других (на пример, група ибеоваца из Сарајева посећивала је групу у Мостару), а да су се у републичким центрима оформиле водеће групе. Међу њима је главну улогу имала београдска група као својеврсно руководство за целу земљу које је у извештајима често називано „београдском врхушком“.¹⁷

Заоштравање југословенских односа са источноевропским блоком 1958. године довело је до јачања постојећих и увођења нових мера контроле и надзора. Надгледани су совјетска пропаганда и деловање амбасаде, а поштрени су политика и однос према емигрантима у источноевропским земљама, док је процес њихове репатријације успорен.¹⁸ О притиску коме су били изложени ибеовци сведочи и то да је интервенисано током 1958. да се смањи њихов број на руководећим положајима. Осим службе безбедности, мере је почела да предузима и партијска организација.

На Седмом конгресу СКЈ, у априлу 1958, Александар Ранковић се у реферату „О организационо-политичким задацима Савеза комуниста Југославије“ осврнуо и на положај ибеоваца и констатовао да су уложени напори да се савладају тешкоће у њиховом запошљавању, те да им је

15 Наведено је и да су овом приликом критиковани недовољан обим и значај прославе у Југославији, а да је део најистакнутијих ибеоваца снажно реаговао на чињеницу да Јосип Броз Тито није присуствовао прослави у Москви, што су тумачили као отворени знак сврставања уз Запад и империјализам.

16 ДАС, БИА, II-111. Статистички преглед лица хапшених и кажњаваних по ИБ-у 1956. године. Владо Дапчевић је као начелник Управе Југословенске армије за агитацију и пропаганду, покушао 1948. да са двојицом генерала, Арсом Јовановићем и Бранком Петричевићем Кађом, побегне у Румунију. Затворску казну издржавао је у Старој Градишци, на Голом отоку и у Билећи. Заједно са братом Милутином био је на Голом отоку на Радилишту 101. Осуђен је на 20 година затвора, али је пуштен на слободу децембра 1956: Previšić, *Goli otok. Istorija*, 167, 453.

17 Истицано је да су је чинили стари фракционаши, бивши истакнути државни, војни и партијски функционери и разни екстремисти који су део казне издржавали на Радилишту 101. ДАС, БИА, VI-17, ф. 11.

18 ДАС, БИА, VI-17, ф. 15.

пружена прилика „да у свакодневном животу покажу да су лојални према социјалистичкој Југославији и социјализму уопште“. Ипак, Ранковић се у реферату оградил, истакавши да, осим већине која је пошла овим путем, „има појединаца, потпуно деморалисаних, који нису изабрали овај пут, који се држе по страни, резервисано, па чак и непријатељски делују, не бирајући више коме ће се и како ставити у службу“.¹⁹

Убрзо након конгреса уобличени су партијски ставови о потреби различитог приступа појединим групама ибеоваца, као и рехабилитације и активације оних који су се држали пасивно. Организациони секретаријат ЦК СКЈ је тим поводом, 17. маја 1958, упутио допис партијским организацијама да изврше категоризацију ибеоваца у циљу уједначавања односа према њима, као и ради диференцијације и онемогућавања оних који су сматрани за непријатељски оријентисане.²⁰ Требало је проверити држање не само кажњених лица, већ и оних који су раније били само хапшени или искључени из партије, након чега би сви били разврстани у четири категорије. У прву би спадали они који нису сматрани великим кривцима, који су имали позитивно држање и испуњавали услове за пријем у СКЈ. У другу категорију сврставане су особе које упркос „позитивном држању“ још увек нису испуњавале услове за пријем у СКЈ. Трећој категорији припадала су лица за која се сматрало да су увидела своје грешке, али су се и даље држала пасивно због чега је требало уложити додатне напоре да се активирају. У последњој, четвртој категорији, биле су особе које су окарактерисане као непријатељски оријентисане и које би требало свим средствима онемогућавати и изоловати.²¹

Партијске инструкције о категоризацији ибеоваца пратили су појачани притисак и надзор над онима који су сматрани најекстремнијим. Владо Дапчевић је сведочио да је у том периоду био изложен сталном полицијском надзору,²² а додатну психозу и одлуку да бежи из земље подстакли су његови разговори са представницима служби безбедности. На

19 *Седми конгрес СКЈ*, (Београд: Новинско-издавачко и штампарско предузеће „Култура“, 1958), 126.

20 Архив Југославије (АЈ), фонд 507, Централни комитет Савеза комуниста Југославије, II, к. 2/22.

21 Категоризацијом је 1958. године обухваћено 26.244 лица, при чему је у прву категорију било разврстано 4.590, у другу 6.521, у трећу 11.923, а у четврту 3.210 особа. Хрватски државни архив (ХДА), фонд 1561, Републички секретаријат унутрашњих послова Социјалистичке републике Хрватске. Служба државне сигурности, 011-30. Осврт на проблеме рехабилитације бивших присталица РИБ. Previšić, *Goli otok. Istorija*, 532.

22 „Седам људи је стално висило пред мојом кућом. Аутомобил. Аутоматски фотоапарат преко пута снимао је сваког ко је улазио и излазио. На бандери лампа од ко зна

то да ће ускоро бити ухапшен, наводно га је упозорио високи службеник УДБ-е генерал Војо Биљановић.²³

Овакав притисак навео је ибеовце на закључак да ће према њима бити предузете ригорозније мере, што је довело је до тога да је 31. маја 1958. из земље побегло неколико група ибеоваца (20 особа). Најбројнија је била група од 15 особа из Београда, Сарајева и са Косова и Метохије која је побегла у Албанију и у којој су се, између осталих, налазили Владо Дапчевић, Милан Калафатић, Милета Перовић, Богдан Јововић, Момчило Ђурић и други. Љубомир Којић је побегао у Мађарску, а затим су га следила још два лица, док су из Словеније у Италију побегли Душан Мајцен и Бранко Арсенијевић. Уз то, четири особе су у међувремену одустале од бекства.²⁴

Хапшења и доношење законодавне регулативе

После бекства 20 ибеоваца из земље уследио је низ хапшења оних који су остали у Југославији, а који су сматрани за најекстремније. У првом таласу, већ 4. јуна 1958. ухапшено је 40 особа. Затим је, према извештају од 19. јула 1958, до тада било укупно ухапшено 213 особа; седам их је пуштено, један је преминуо, док је други извршио самоубиство у затвору, па су се у том моменту у затвору налазиле 204 особе.²⁵ Наизглед паничан и екстреман, овај обим хапшења требало је на одређени начин и да оповргне слабости службе безбедности које су се откриле бекством тако бројне групе, међу којима су појединци попут Дапчевића били под сталним надзором. Бекство је могло послужити и осталим ибеовцима као морални подстицај, што је било потребно спречити. У извештају УДБ-е за 1958, ова година је означена као период најширег непријатељског деловања ибеоваца у односу на период од 1955. године, уз нагласак да је највећи број њихових иступа уследио након бекства групе Владе Дапчевића. За разлику од 1957, када је по питању Информбироа било у целој земљи ухапшено 37, а осуђено 29 лица, током 1958. године тај број порастао је на укупно 240 ухапшених.²⁶

колико свијећа. Видјело се ноћу к'о дању.“ Slavko Ćuruvija, *Ibeovac. Ja, Vlado Dapčević*, (Beograd: Filip Višnjić, 1990), 180.

23 ХДА, 1561, 011-31. Информација о непријатељској делатности екстремног информбировца Владимира Дапчевића.

24 Svetković, *Između srpa i čekića II*, 250. ХДА, 1561, 011-31.

25 ДАС, БИА, VI-17, ф. 11.

26 ДАС, БИА, II-128.

Ови догађаји изазвали су налет страха код ибеоваца, а према појединим извештајима то је нарочито било изражено у Сарајеву и Мостару где су се чак и њихове породице помириле са уверењем о њиховом сигурном хапшењу. Међу ухапшенима нашао се велики број оних који су на Голом отоку као „најдоследнији“ издржавали казну на Радилишту 101. Притом је велики број њих пуштен тек крајем 1956. и налазио се мање од две године на слободи, док је многим ухапшеницима почело да се приписује планирање бекства из земље и стварање посебне организације. У Загребу су још раније надзирани Анте Циноти,²⁷ др Никола Николић,²⁸ као и војни осуђеници Вељко Перош, Мирко Мандекић и Јосип Ковачевић.²⁹ Посебно су надзирани Ковачевићеви контакти са Владом Дапчевићем у Београду и Душаном Мајценом и Јанезом Језершекком у Љубљани.³⁰ Перош и Ковачевић су почетком јуна, након хапшења, оптуживани да су по Дапчевићевим упутствима крајем марта 1958. покушавали да створе илегалну КПЈ и формирају њен иницијативни одбор за Хрватску. После хапшења Перош је признао да је и сам планирао бекство, посебно након што је у марту био позиван на разговор од стране представника УДБ-е.³¹ Међу ухапшенима се 4. јуна 1958. нашао и Анте Циноти који је оптужен да је одржавао везе са групом Драготина Густинчића и Цене-

27 Анте Циноти је после Другог светског рата био помоћник министра поморства Хрватске и директор Дирекције за рибарство. На Голом отоку био је у једном периоду заточен на Радилишту 101: Previšić, *Goli otok. Istorija*, 524.

28 Др Никола Николић је током Другог светског рата био заточен у логору у Јасеновцу, затим је по ослобођењу био професор Медицинског факултета у Сарајеву, да би као кажњеник на Голом отоку постао логорски лекар и касније сведочио о здравственим тешкоћама које су изазвали нехумани услови боравка у овом логору. Детаљније: Драгослав Михаиловић, *Голи оток, књига прва*, (Београд: Службени гласник, 2016).

29 Вељко Перош је због Информбироа ухапшен 1948. као капетан Југословенске армије и војни студент Правног факултета у Загребу и 1949. осуђен на 18 година затвора, али је на слободу пуштен 1953. године. Ковачевић је издржавао казну због ИБ-а од 1950. до 1956, а Мандекић од 1951. до 1956. године: *Заточеници Голог отока*, 295, 373.

30 Душан Мајцен и Јанез Језершек су као пуковници Југословенске армије ухапшени током лета 1951. и због наклоности Информбироу осуђени – Мајцен на 16 година, а Језершек на 12 година затвора. Пуштени су на слободу током 1956. године: *Заточеници Голог отока*, 229, 292.

31 Ковачевић је признао да је заједно са Перошем и Дапчевићем радио на окупљању ибеоваца и њиховом организовању, као и да су планирали да Перош буде члан иницијативног одбора Нове КПЈ коју су планирали да формирају током друге половине 1958. године. ХДА, 1561, 011-33-10. Материјали сарадника.

та Логара³² у Љубљани, повезао са групом Јосипа Ковачевића у Загребу и вршио припреме за бекство.

Талас хапшења током 1958. обухватио је у Србији широк спектар особа, међу којима су се налазили и Лабуд Кусовац и Љуба Радовановић. Њих двојица су сврставани међу најактивније ибеовце, а према наводи-ма служби безбедности, признали су да су одржавали састанке ради заузимања ставова и кампање против југословенских власти.³³ Између осталих, 26. јуна 1958. био је ухапшен и Милојко Филипчев³⁴ под сумњом да је планирао бекство у Мађарску и да је често иступао по ИБ-у. Са друге стране, ухапшен је и ученик осмог разреда гимназије из Димитровграда под оптужбом да је, заједно са једним ухапшеним студентом, ширио ИБ пропаганду и планирао бекство у Бугарску. Један од закључака истрага спроведених 1958. године био је да ухапшена лица нису имала формално организацију, али да су ипак била међусобно повезана. Касније је овај став преобликован и радикализован тврдњама да су у пролеће 1958. ибеовци у већим центрима кренули са стварањем илегалних организација, али да су након хапшења успостављене везе углавном биле разбијене.³⁵

Према појединим евиденцијама, почетком 1958. у затворима се још увек налазило 257 ибеоваца.³⁶ Они су углавном били смештени на Голом отоку у саставу Казнено-поправног дома (КПД) Раб, али су услови њиховог боравка били значајно хуманији у односу на период од 1949. године. На Голом отоку су се 1958. налазили и осуђеници због криминала и политичке делатности. Међу затвореницима који су се током новембра 1958. налазили на Голом отоку, према сведочењу осуђеника због Инфор-

32 Густинчић је био један од учесника у партијским фракцијским борбама, а после Другог светског рата декан Економског факултета у Љубљани, док је Логар предавао филозофију на Филозофском факултету у истом граду, али су им академске каријере прекинуте након кажњавања због подршке ИБ-у. Обојица су део казне издржали на Радилишту 101: Previšič, *Goli otok. Istorija*, 442, 525.

33 Лабуд Кусовац и Љуба Радовановић су пре Другог светског рата као истакнути чланови комунистичке организације учествовали у партијским фракцијским сукобима, да би затим били кажњени због наклоности Информбироу и део казне провели на Радилишту 101. ДАС, БИА, VI-17, ф. 12.

34 Милојко Филипчев је такође припадао групи ибеоваца која је део казне издржала на Радилишту 101, потицао је из комунистичке породице и био један од вођа партизанског покрета у Банату. Због наклоности Информбироу били су кажњени и његова супруга Смиља (Живанка), као и њени брат и сестра. Детаљније: Смиља Филипчев, *Отвори врата животу. Хроника једне породице* (Београд: Interpress, 2002), 62.

35 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 7.

36 ДАС, БИА, VI-17, ф. 11.

мбиоро Миливоја Стевановића, издвојена је група од око њих 130, која је убрзано почела да ради на обнављању објеката на Светом Гргуру, претходно демонтираних током лета.³⁷

Ради осуде и кажњавања ибеоваца ухапшених током 1958. године измењен је и допуњен Основни закон о прекршајима.³⁸ На тај начин предвиђено је да се за одређене прекршаје могу прописати заштитне мере протеривања из одређеног места и упућивања на боравак у друго место у трајању од шест месеци до две године и да се оне могу изрећи „ако је, с обзиром на тежину прекршаја, безобзирност учиниоца према интересима друштвене заједнице и његову склоност ка вршењу прекршаја, потребно да се он издвоји из досадашње средине због опасности понављања прекршаја или због угрожавања јавног реда и мира, спокојства грађана или јавног морала“. Такође је било предвиђено да се ова мера може применити и упућивањем лица у посебну установу, након што ближе прописе о томе донесе Савезни секретаријат унутрашњих послова. Ова измена је ступила на снагу 26. децембра 1958. и на основу ње су ибеовци прекршајно кажњавани пред среским судовима заштитним мерама упућивања у Посебну установу Гргур. Осим што је било прецизније дефинисано, кажњавање овим путем подсећало је у великој мери на административно кажњавање друштвено-корисним радом током првог периода сукоба, с обзиром да је у оба случаја максимална изречена казна износила две године.

Према Правилнику о извршењу заштитних мера упућивања на боравак у одређено место и протеривања из одређеног места који је донео Савезни секретаријат унутрашњих послова 23. јануара 1959. године, заштитне мере могле су се извршити упућивањем лица у одређено место или у посебну установу.³⁹ У случају упућивања на боравак у посебну установу било је предвиђено да се мушка и женска лица смештају у одвојене установе или у исту, под условом да су одвојени једни од других; имали су право на бесплатну храну, смештај и здравствену заштиту, на посете, преписку и пријем пакета и новца. Осим тога, такви кажњеници нису били у обавези да раде, а уколико су желели, за то су добијали накнаду и радну опрему. За повреде кућног реда, дисциплине и односа према службеним органима, лица упућена у посебну установу могла су бити кажњена

37 Неспостојство политичких осуђеника на Голем отоку изазивале су и алузије да се те просторије припремају за њихову нову изолацију. Миливоје Стевановић, *У Титовим фабрикама „издајника“*, (Београд: Култура, 1991), 287.

38 „Закон о изменама и допунама Основног закона о прекршајима“, *Службени лист ФНРЈ*, 10. 12. 1958, 1150.

39 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 203–208.

дисциплински и то: укором, лишењем права дописивања и пријема посета до два месеца, лишењем права пријема пакета до месец дана, ограничењем права располагања новцем за личне потребе до 10 дана и дисциплинским притвором до 15 дана.

Бројно стање и политика кажњавања

Осим ибеоваца, у Посебну установу Гргур упућивана су и лица оптужена за друге врсте непријатељске делатности, најчешће под оптужбама да су усташе, четници, или изгредници који су правили нереде на јавним местима услед дејства алкохола или употребом физичког насиља. Тако су у овој установи, заједно са политичким кривцима, окупљани и они који су имали проблема са зависношћу од алкохола или чак психичких проблема, да би тек 1961. било покренуто питање њиховог лечења уместо упућивања у Посебну установу.⁴⁰

У извештајима се могу наћи различити подаци о укупном броју и структури кажњеника, што отежава прецизно одређивање тачног бројног стања, мада пружа одређене оквире за разматрање. У збирним извештајима насталим током шездесетих година истицано је да је овом заштитном мером кажњен 221 ибеовац, али да је она примењена и на део лица која су по том основу раније суђена или кажњена другим врстама казни, па је под њеним ударом у оквиру ове категорије било укупно 258 особа.⁴¹

Највећи број кажњених ибеоваца забележен је непосредно после измене Основног закона о прекршајима у децембру 1958. када је, према првим извештајима у оквиру ове категорије изречена заштитна мера упућивања у Посебну установу за 158 особа, да би у каснијим извештајима тај број био смањен на 154.⁴² Одлука о њиховом упућивању донета је крајем 1958, али су на острво стигли почетком јануара 1959. године. Иако су током 1958. ухапшене и две жене, једна на Косову и Метохији, а друга у Словенији, од њиховог кажњавања се одустало, па су обе до краја године

40 ДАС, БИА, VI-17, ф. 14.

41 Момчило Митровић, *Tri dokumenta o ibeovcima*, (Београд: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009), 59.

42 У годишњим извештајима изнето је да је током 1958. изречена казна упућивања у Посебну установу Гргур за 158 особа, од предвиђених 160, пошто су две особе у међувремену извршиле самоубиство. Међутим, већ приликом њиховог евидентирања по доласку на острво утврђено је да их је било упућено укупно 157. ДАС, БИА, VI-17, ф. 12. Делимичне спискове ибеоваца упућених у Посебну установу Гргур саставио је и објавио Милутин Поповић, а могу се наћи и у архивској грађи. Поповић, *Сећања на логор Свети Гргур*, 67–74; ДАС, БИА, VI-17, ф. 11.

биле ослобођене.⁴³ Према доступним документима, у Посебној установи Гргур није било жена, а не располажемо подацима да су оне по овом основу упућиване у неку другу установу.

Током 1959. године у Посебну установу Гргур упућена је 51 или 50 особа под оптужбом да су ибеовци, при чему се последњи број наводи у извештајима у којима се даје и пресек по републикама.⁴⁴ Исте године пуштена је у оквиру ове категорије 21 особа и то 8 због доброг држања, а 13 због болести. Према појединим подацима, Штефан Врзела је успео 25. августа 1959. да побегне са острва Свети Гргур у Аустрију.⁴⁵

Већ током 1959. године у Хрватској су констатовани смиривање напетости и смањење броја јавних иступа са позиција Информбироа, што је тумачено несигурношћу и страхом узрокованим упућивањем најистакнутијих ибеоваца у Посебну установу Гргур: „многи од њих препоручују да је најбоље шутјети и држати своја мишљења за себе, јер да се истрчавањем може доћи опет онамо, гдје се је било раније“.⁴⁶ Током 1958. са подручја Хрватске је у Посебну установу Гргур упућено укупно 14 особа, а током 1959. њих десет, од којих је шест раније већ било кажњавано, тројица су

43 У Словенији је 4. јуна 1958. ухапшена учитељица Валентина Арсенијевић, супруга Бранка Арсенијевића који је побегао у Италију. Оптужена је да су у њеном стану одржавани састанци на којима су критиковани југословенско друштво и уређење. Иако је њено суђење било у плану, она је 4. децембра пуштена на слободу. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 175.

44 Из Словеније, Македоније и Црне Горе упућена је по једна особа, из Босне и Херцеговине четири, Хрватске десет, а из Србије 33 особе.

45 ДАС, БИА, VI-17, ф. 12. Божидар Језерник ово бекство везује за Голи оток и наводи да је било успешно зато што је Врзела, да га не би приметили, прво пливао према мору, а тек затим се усмерио ка југословенском копну: *Božidar Jezernik, Non cogito ergo sum. Eseji o Golom otoku*, (Novi Sad: Mediterran Publishing, 2012), 312. Милутин Поповић је забележио како је Врзела био једини кажњеник који је током прве две године побегао из Посебне установе Гргур (Поповић, *Сећања на логор Свети Гргур*, 59).

46 И поред тога, током ове године регистрован је у Загребу покушај стварања илегалне организације ТИПКО (Тајни интернационални покрет комунистичке организације). Са друге стране, док је већина ибеоваца критиковала студентске демонстрације у Загребу које су избиле у мају 1959. године, поједини ибеовци су узели учешћа у њима, због чега су упућени у Посебну установу Гргур. О размерама фасцинације совјетским научним достигнућима сведочи случај ибеовца из осјечког котара који се писаним путем понудио совјетској академији наука да буде добровољац у ракети која је требало да буде упућена на Месец: ХДА, 1561, 011-25, 57–68. Годишњи извештаји Службе државне безбедности НР Хрватске о непријатељској дјелатности по линији Информбироа за 1955, 1956, 1957, 1958. и 1959. годину.

због наклоности према Информбиру била само хапшена и искључена из СКЈ, док један уопште није био у евиденцији ове категорије преступника.

У Београду је 14. априла 1959. одржана конференција представника II одељења УДБ-е задужених за рад по линији Информбира, од савезног до градских нивоа. Том приликом је као главни проблем истакнут неједнак приступ у хапшењима, при чему „екстремнији“ ибеовци нису ни хапшени услед недостатка доказа, док су „безопаснији“ ухапшени и осуђени. Смернице за даљи рад изнео је представник II одељења савезне УДБ-е Љуба Поповић који је истакао да се над лицима упућеним у Посебну установу Гргур не може даље спроводити истрага, осим у изузетним случајевима, уколико се дође до нових материјала. Он је нагласио да без знања савезне УДБ-е представници осталих органа не могу ићи на Свети Гргур и да је при даљим хапшењима потребно водити рачуна о политичком утицају ухапшених лица и о томе да ли би њихово хапшење више штетило или користило УДБ-и. Упозорио је и да су се сарадници службе врбовани на Голом отоку показали као неискрени, да су давали лажне податке или се касније извињавали лицима за која су давали податке, због чега је сутерисао напуштање такве мреже сарадника и ангажовање нових лица.⁴⁷

На саветовању је, осим тога, констатовано да су на Светом Гргуру и они ибеовци који су раније пристали на сарадњу потпали под утицај најекстремнијих, док је проблем са онима који су се налазили на слободи био у њиховом искуству у илегалном раду, услед чега их је било тешко надзирати, па су стога хапшени они који су били мање битни. То је био разлог због кога је представник из Србије предложио да свака република оформи посебну установу за изоловање лица која је требало казнити блажом мером од упућивања на Свети Гргур. На ове предлоге реаговао је Љуба Поповић који је указао на питање оправданости оснивања републичких установа, али и могуће спољнополитичке последице такве праксе која би довела до пораста броја судских случајева и кажњеника, што би утицало на међународни углед земље и изазвало реакцију источноевропских земаља. Он је поменуо како је реализација ове идеје била чак и покренута, али да се од ње у последњем моменту одустало.⁴⁸

Повод за ову расправу био је и сâм процес упућивања, пошто је одлуку одобравао савезни државни секретар. Дешавала су се неслагања око степена кривице, а одбијени предлози углавном су потицали са подручја Србије. У једној анализи из септембра 1959. изнето је да су дота-

47 ХДА, 1561, 011-2-3. Различита извјешћа по ИБ-у.

48 ДАС, БИА, VI-17, ф. 12.

дашње истраге биле махом површне, да се рачунало на њихов наставак у Посебној установи, а да је због недовољног доказног материјала до тада одбијено девет предлога за упућивање.⁴⁹ Истог месеца у Посебној установи налазио се укупно 241 кажњеник, од којих је њих 188 било означено као „ибеовци“, 31 кажњеник био је ту због хрватске националистичке делатности, док су 22 били затворени због пијанства и туче.⁵⁰

Управник Посебне установе Гргур, Бранко Еремић, изнео је 11. августа 1960. осврт на изречене казне и приметио да оне углавном нису биле равномерне и да је иста казна изрицана тешким преступницима и лицима осумњиченим за шпијунску делатност, као и особама које су починиле мање прекршаје, те да није вођено рачуна о узрасту појединаца. Констатовао је да бројно стање у Посебној установи Гргур у том тренутку износи 276 кажњеника од којих је већина (249) кажњена казном од две године, а најнижа казна од осам месеци била је изречена само једном лицу. Већину кажњеника чинила су 184 ибеовца, 72 особе припадале су Хрватском ослободилачком покрету (ХОП-у) и усташама, петорица кажњеника били су означени као четници, а 15 као пијанци.⁵¹ Упоређујући разлике у тежини изречених казни, Еремић је навео случајеве кажњавања лица која су под дејством алкохола иступала или певала националистичке песме и оних оптужених за обавештајну делатност. Еремић се заложио за повећање максималне казне на три године која би била примеренија ибеовцима и усташама за које је сматрао да ће Посебну установу Гргур напустити „гори него што су дошли“.⁵²

Још на саветовању 1959. могле су се чути примедбе да су у Посебној установи били окупљени окорели непријатељи од којих су многи већ провели више месеци у затвору и под истрагом, због чега су се на њих под таквим околностима тешко могле применити друге мере. Као додатна отежавајућа околност истицано је да они познају прописе, своја права и имају ранија искуства изолације, па су на Светом Гргуру чак почели

49 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 14.

50 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 122.

51 Највише је било особа старости између 30 и 40 година – њих 103, између 40 и 50 година било је 77 лица, а преко 50 година било је 28 особа. Најмлађих, старих до 20 година било је пет, а 31 било је у узрасту од 20 до 25 година и 32 старости до 30 година.

52 Еремић је истакао групу гимназијалаца из Винковаца, који су се налазили у Посебној установи у окружењу окорелих робијаша, а кажњени су заштитном мером у трајању од годину дана, јер су формирали Хрватску социјалистичку партију и сакупљали чланарину коју су трошили на излете. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 218.

да „просто на одређен начин малтретирају управу“.⁵³ Под таквим условима, како се ближио истек изречених мера за ибеовце ухапшене 1958. године, УДБ-а ФНРЈ је у октобру 1960. затражила од Савезног врховног суда, Савезног јавног тужилаштва, Правног савета Савезног извршног већа (СИВ), као и Секретаријата за законодавство и организацију СИВ-а, правно мишљење о могућностима продужења њихове казне. Интересовала их је могућност да се против особа којима се приближавао истек мера у Посебној установи Гргур, покрене нови административно-казнени поступак и изрекне нова мера тако да би могли одмах наставити са извршењем нове мере, без напуштања Посебне установе. Овај предлог је правдан тврдњом да се радило о лицима која су позната као непријатељи ФНРЈ, као и да постоји опасност да ће по изласку развити непријатељску активност и покушати бекство из земље.⁵⁴ На ово питање Савезни суд је одговорио позитивно, али уз нагласак да им се не може продужити боравак на основу раније пресуде, већ да се мора покренути нови поступак којим би поново били кажњени новим издржавањем мера.⁵⁵

Међутим, иако је одобрена, оваква пракса углавном није примењивана, већ је, напротив, дошло до смањења обима кажњавања. Током 1960. године у Посебну установу Гргур упућено је 28 особа које су означене као ибеовци, а велики број већ кажњених је током те године пуштен на слободу. До почетка јула 1960. пуштене су 23 особе које су биле заточене као ибеовци, да би крајем 1960. на Светом Гргуру било 59 ибеоваца, пошто је у децембру пуштена група од 92 лица коју су већином чиниле особе осуђене 1958. на две године боравка у Посебној установи. У годишњем извештају савезне УДБ-е за 1960. годину то је образлагано чињеницом да је пропаганда источноевропских земаља у опадању што је утицало да се већина ибеоваца држи позитивно, да су деморалисани, политички пасивизирани и све мање спремни да отворено иступају.⁵⁶

Промена политике кажњавања била је све уочљивија од 1961. године, током које је у Посебну установу Гргур упућено 14 ибеоваца, да би 1962. тај број опао на седам. Наредне године, зависно од евиденције, на Свети Гргур су по истом основу упућене три или четири особе.⁵⁷ Док у извештају за 1964. нема података о лицима упућеним у Посебну устано-

53 ДАС, БИА, VI-17, ф. 12.

54 ДАС, БИА, VI-17, ф. 14, 77–78.

55 АЈ, фонд 212, Савезни суд, ф. 1.

56 ДАС, БИА, VI-17, ф. 14, 64–76.

57 ХДА, 1561, 011-29. Преглед бивших осуђиваних и кажњаваних присталица Информбироа.

ву, у извештају за 1965. годину било је наведено да се на издржавању казне на Светом Гргур још увек, по овом питању, налазила једна особа.⁵⁸

Услови боравка и односи са управом

Прва група кажњеника због Информбироа стигла је у Посебну установу Гргур 8. јануара 1959. године. Пошто нису знали шта их очекује, где их упућују и какви ће им бити услови боравка, сумње и страх додатно су подгревала сећања на већ преживљену репресију и страдања током првог периода сукоба од 1948. године.⁵⁹ Као што је режим на Голом отоку био на почетку релативно благ, све до доласка групе „Босанаца“ и увођења мера преваспитавања,⁶⁰ слична пракса се поновила и у Посебној установи. Све до усвајања Кућног реда о боравку у Посебној установи у јулу 1959, владао је релативно благ режим, исхрана је била солидна, нису ограничавани пријем поште и пакета, а и породичне посете биле су дуже. Кажњеницима је било омогућено да се по сопственом нахођењу распоређују приликом смештаја у павиљонима и премештају. Под таквим околностима дошло је до груписања ибеоваца у павиљоне пет и шест, од којих је павиљон шест, у коме је био смештен 51 кажњеник, временом постао центар збивања у коме се издвојила најугицајнија група кажњеника. Иако је била предвиђена могућност да се запосле и раде на острву, то није важило за све, док су неки бојкотовали ову могућност ангажовања.⁶¹

Чињеница да су на Свети Гргур упућивана и лица која су била кажњена по другим основама, утицала је на веће међусобно повезивање ибеоваца, посебно због сумњи да међу осталим кажњеницима, али и међу њима самима, може постојати група убачена од стране управе ради уношења раздора и терорисања осталих.⁶² И каснија сведочења указивала су на сумње да је управа Посебне установе покушавала да преко бивших кажњеника-собних старешина са Голог отока обнови ранију праксу само-

58 ДАС, БИА, VI-17, ф. 15, 198–202.

59 Милутин Поповић је сведочио како је посебну nelaгoду изазвало укрцавање на брод „Пунаг“, пошто је будило сећања на раније нехумане услове овог транспорта на Голи оток (Поповић, *Сећања на логор Свети Гргур*, 34). Непокoјство је код Трива Јокића ублажило опуштено држање старијих ибеоваца, посебно Лабуда Кусовца (Јокић, *Гола истина*, 109).

60 Previšić, *Goli otok. Istorija*, 206.

61 Проблем су представљале и нејасноће поводом третирања ове врсте кажњеника, због чега је некима прекинут радни однос заснован пре хапшења, док другима није (ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 133).

62 Ове сумње нарочито су биле подстакнуте чињеницом да су на Свети Гргур прво доспели само ибеовци, док су остале групе пристигле тек касније.

преваспитања и утиче на кажњенике. Те сумње односиле су се и на кажњенике осуђене због хрватске националистичке делатности.⁶³ Под таквим околностима ибеовци су почели да се снажније повезују, избегавају „непоуздане“ и захтевају да сваки кажњеник који је био позван на разговор од стране управе, о томе накнадно јавно поднесе извештај. Осим тога, организовали су економски колектив, дељење робе добијене из пакета, као и прикупљање прилога за оне који су се налазили у тешкој материјалној ситуацији. Самостално су одржавали различите курсеве и предавања из области марксизма, страних језика и књиговодства. На челу њихове групе издвојило се неколико личности које су сматране најутицајнијим, међу којима су били Лабуд Кусовац, Анте Циноти, Душан Бркић⁶⁴ и низ других из павиљона шест које су остали кажњеници називали „они горе“, или чак „влада или ЦК“, а који су наметнули свој ауторитет и успевали да посредују и смирују сукобе међу кажњеницима.⁶⁵

Незадовољство међу кажњеницима порасло је након што је током јула 1959. донет кућни ред у Посебној установи Гргур који је само прочитан преко разгласа, а којим је, у одређеној мери, ограничена ранија пракса боравка у овој установи. То се, пре свега, односило на обим преписке, пошто су ограничени слање и пријем писама на двапут месечно, док су пријем и слање два пакета до 20 килограма дозвољени на месечном нивоу.⁶⁶ Због великог броја кажњеника тешкоћу је представљало и ограничење кретања у најужем кругу установе, а незадовољство су изазвали кажњавање самицом, изолација неколико најистакнутијих кажњеника и низ провокација које су на подстицај управе чинили њени поверљиви

63 Михаиловић, *Голи оток, књига прва*, 280–281.

64 Душан Бркић је заједно са Радетом Жигићем и Станком Опачићем припадао „министарској тројци“ српских министара у влади Народне Републике Хрватске који су 1950. ухапшени и оптужени за наклоност Информбироу, иако су суштину њиховог незадовољства представљале прилике у овој републици, пре свега у погледу положаја српског народа у „устаничким крајевима”. Previšić, *Goli otok. Istorija*, 165.

65 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 162–174.

66 Кућним редом било је предвиђено да кажњеници међу собом бирају собног старешину чији би избор потврдио управник, дозвољено је ношење сопствене одеће, обуће, рубља и других предмета за личну употребу, осим у случају привременог одузимања. Имали су право на здравствену заштиту, могли су путем уговора да заснују радни однос и имају на основу тога социјално осигурање и радну опрему. Такође је било предвиђено да се за повреду права могу жалити управнику или државним органима, с тим да писане представке упућују преко управе Посебне установе. Они који нису ступили у радни однос нису смели да се крећу ван круга установе без одобрења управника. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 1.

сарадници међу кажњеницима.⁶⁷ Осим тога, у овом периоду почињу да се примењују и мере колективног кажњавања. Према кажњеницима павиљона шест изрицане су колективне казне забране купања, одузимања чаршава и забране играња кошарке.⁶⁸ Незадовољство стањем у Посебној установи поједини кажњеници су покушали да изразе протестом током августа 1959. због лошег квалитета хлеба, када су одбили да приме порције. Иако је управа признала своје пропусте, она је одговорност у овом случају пребацила на доставну службу.

Отпор кажњених ибеоваца манифестован је и у другим приликама када су нпр. одбијали да поздраве управу, а према појединим тврдњама непоштовање су исказали и у време посете државног секретара Светислава Стефановића. Узајамну повезаност и солидарност кажњеника управа је узалудно настојала да уздрма и разбије преко мреже сарадника и „ревидираца“. Такве околности доводиле су до напетости и све отворенијих сукоба који су ескалирали током септембра 1959, када је група кажњеника из павиљона десет, који су издржавали казну због изазивања нереди и пијанства или су били окarakterисани као усташе, на подстицај собног старешине, физички напала ибеовце.⁶⁹ Приликом напада ибеовци су пружили отпор и у значајној мери узвратили, али су покушаји напада касније обновљени. Томе су настојали да се супротставе и сами кажњеници павиљона десет, од којих је њих седам после више покушаја спречавања, 18. октобра поднело управи молбу да четворицу кажњеника пусти из притвора због наведеног напада.⁷⁰ Затим су 20. октобра претукли собног старешину који их је наговарао да се обрачунају са ибеовцима.⁷¹

67 Јокић, *Гола истина*, 116–119; Поповић, *Сећања на логор Свети Гргур*, 37–38.

68 Ове казне управа је касније негирала, иако их је у претходним извештајима и сама наводила.

69 Реч је била о кажњенику који се представљао као члан управе, подмићивао остале цигаретама и говорио да су ибеовци издајници народа и државе и да чак, уколико неког од њих и убију, они неће одговарати. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 16.

70 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 16–17.

71 Управа се у каснијим извештајима оградавала од овог собног старешине тврдећи да је он самоиницијативно уносио раздор и подстицао на насиље; иако су сумњали у веродостојност оптужби против њега, он је ипак смењен са дужности. Наводно је кажњеник кога је управа окаarakterисала да је „неурастеник и шизофрен, али врло дрзак и храбар човек“ који је „себи стекао права да говори свега и свашта, да напада управу и непријатеља, тако да га већина сматра луђаком или шпијуном Управе“ подстакао кажњенике из павиљона десет да претуку подстрекача и поднесу жалбу. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 127–139.

Три дана после ове молбе и дан након што је претучен собни старшина, 21. октобра 1959. године, управа је изрекла колективну казну кажњеницима павиљона шест, под образложењем да су више пута били недисциплиновани и ометали јутарњи рапорт.⁷² Изрицање ове казне пратила је бурна реакција кажњеника Љубе Вушовића који је испред строја узвикивао увреде на рачун управе, због чега је потом разматрана и могућност његовог додатног кажњавања.⁷³

Истог дана, група од 106 кажњених ибеоваца потписала је петицију Савезној народној скупштини у којој су изнели жалбе на свој положај и услове у којима бораве. Петиција је почињала помало драматично, речима „Ми, политички заточеници – комунисти...“ Њоме су кажњеници скренули пажњу да су они жртве кршења основних права гарантованих уставом и законима, посебно с обзиром на њихов статус. Између осталог, захтевали су неконтролисани контакт са породицом и увид у кућни ред. Жалбе су се тицале смештаја у хладним, каменим и пренатрпаним павиљонима, без хигијенских и здравствених услова за живот, али и исплате запослених кажњеника, здравствене дискриминације, ограниченог кретања, једноличне и некавалитетне хране, неоснованости колективних казни, слабих услова за културни и научни рад и мера сталног притиска и претњи којима су били изложени. Као пример притиска наведена је и молба коју су 18. октобра кажњеници павиљона десет упутили управи. Представници управе оптуживани су да су „више пута претили да ће обновити раније методе и створити горе стање него што постоји у КПД; те да ће продужавати рок нашег боравка на Гргуру на још 2, па и више година“, као и да могу променити више пута кућни ред у складу са потребама. Кажњеници су се позвали на Декларацију о људским правима и захтевали придржавање закона, кажњавање прекршилаца у насталим провокацијама, обезбеђивање сигурности живота, побољшање здравствених, хигијенских и културних услова боравка, заштиту њиховог личног поноса, политичког убеђења и људског достојанства, као и спречавање изрицања колективних казни.⁷⁴ Међу потписницима, између осталих, били су Ду-

72 Кажњени су колективном казном забране дописивања и примања пакета у трајању од месец дана.

73 Управа је тврдила да је Вушовић због изречене казне испред строја викао: „Усташе, кољачи, доље убице комуниста, дајте управу да се обрачунамо, запамтићете комунисте интернационалисте“. Њега је, наводно, подржао кажњеник Димитрије Шобот речима да је 1948. револуција крвљу угушена и да се са управником нема шта разговарати. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 118.

74 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 31–33.

шан Бркић, Анте Циноти, Лабуд Кусовац, Божо Љумовић,⁷⁵ Вељко Перош, Мирко Мандекић, Милојко Филипчев и Цене Логар. Петицију је затим собни старешина павиљона шест предао управи са захтевом да се она упути Народној скупштини.⁷⁶

Насупрот овој петицији, већ 24. октобра, група од 27 ибеоваца упутила је преко управе Посебне установе допис савезном Секретаријату за унутрашње послове у коме је хвалила услове боравка у Посебној установи. Може се претпоставити да је допис настао под јаким утицајем управе која је настојала да се тим путем посредно оправда. На то је указивао крај дописа где су у шест тачака истакнути уступци учињени кажњеницима, попут повољних здравствених, хигијенских и културних услова боравка, могућности запослења, преписке са породицом, уз напомену да је понашање управе било „за сваку похвалу“. Истовремено, потписници петиције Савезној народној скупштини приказани су у крајње негативном светлу.⁷⁷ Тврдње изнете у овом допису касније су понављане и у извештајима о стању у Посебној установи.

Под таквим околностима, представник савезне УДБ-е Иван Јеричевић упућен је у обилазак Посебне установе Гргуру, где је боравио у периоду од 22. октобра до 27. новембра 1959. године и о томе поднео посебан извештај. Осим што је констатовао постојање напетости и проблема у раду, Јеричевић је поставио питање оправданости постојања саме установе. Сматрао је да се њен смисао развио у супротном смеру од замишљеног, пошто је у њој забележен већи број кажњеника који су постали већи непријатељи, у односу на „број оних који су се нешто поправили“. Разлоге за то видео је у чињеници да је на Светом Гргуру било изоловано педесетак најокорелијих ибеоваца са онима који су сматрани лакшим кривцима, чиме су првој групацији „пружени идеални услови за регрутовање и уздизање 'кадра' и она је то врло добро искористила“.⁷⁸ Придобиање

75 Божо Љумовић је био члан КПЈ од 1919. године, а пре хапшења 1948, између осталог, био је југословенски амбасадор у Пољској и потпредседник владе Црне Горе (Previšić, *Goli otok. Istorija*, 117).

76 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 128.

77 Наведено је да ови кажњеници имају непријатељско држање и да, између осталог, на разгласу слушају само вести из спољне политике, да боравак на Светом Гргуру називају робијом, јавно исмевају чланове управе, а собне старешине називају погрдним именима, као и да тенденциозно приказују у негативном светлу стање у Посебној установи, а себе као политичке мученике. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 22–27.

78 Иако је приметио да има ибеоваца са искуством који се не могу лако разоткрити, констатовао је и да има „приличан број наивчина који раније нису хапшени“. За прве је изнео да су „опасни и огорчени непријатељи“ који су свашта проживели, да мало

осталих кажњеника од стране најокорелијих ибеоваца захватило је чак и оне који су ревидирали ставове, као и кажњенике који су означени као хулигани и „хоповци“, због чега је управа закључила да „нема такорећи човека на којег се ми можемо без резерве ослонити“.⁷⁹

Иако је констатовао недовољну заинтересованост, бројност и активност особља управе Посебне установе,⁸⁰ Јеричевић је као главне кривце за слабост управе означио оне кажњенике који су ревидирали своје ставове. У том смислу, износио је да „говорити о ревидирцима у овој Установи у ранијем мермерском смислу, мислим да је излишно“. Отворено је признао и да је слабост Голог отока била у томе што су најпре „ревидирали“ људи слабог карактера и лоших моралних особина, што се овог пута огледало и у томе да је метод њиховог рада „псовка, увреда, претња, па чак и секира“. Поред тога, управа није добијала адекватне информације од тројице својих плаћених сарадника, од којих је један био оцењен као психички неурачунљив.⁸¹ О компактности кажњеника сведочио је и то што управа није успела да дође до података о аутору и броју примерака петиције.

Јеричевић је као отежавајућу околност узео у обзир здравствено стање кажњеника, пошто је, према прегледу у јануару 1959, међу 157 кажњеника било 19 потпуно неспособних за рад и 17 ограничено способних. Међу њима се налазио 51 нервни, 36 срчана и 30 грудних болесника, као и 10 који су боловали од хепатитиса и 14 од чира, док су посебан проблем представљали „4–5 неурачунљивих нервних кажњеника који повремено свашта лупају, а није опортуно да се јаче кажњавају јер их сматрају лудим“. На слободу су превасходно пуштани теже оболели, а у мањој мери они који су имали добро држање, што је такође утицало на ставове кажњеника који су знали да ће пре или касније сви бити пуштени.

У реферату „Неки проблеми Посебне установе Гргур“ из 1959. године, органи службе безбедности су се још једном запитали о њеном

брину о цени живота, пропагирајући скори крај југословенског поретка и повратак у Источни блок. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 141–156.

79 Исто.

80 Нагласио је да су на рад у ову установу слати људи који нису радили на линији ИБ-а, изузев двојице који су били прилично деморалисани вишегодишњим радом на Голом отоку. Поред тога, међу члановима управе уз то су постајали недефинисани односи у надлежностима, а нису били ни довољно бројни ни довољно материјално обезбеђени.

81 Сама управа је касније констатовала да користи девет сарадника од којих су тројица потицала из редова усташа. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 117.

смислу, улози и евентуалном расформирању или темељној реорганиза-
цији, имајући у виду слаб проценат преваспитаних кажњеника. У таквим
околностима преиспитиван је иницијални циљ кажњавања и истицано
да преваспитање није постигнуто ни у „мермерским условима“, већ да је
овога пута у фокусу било сузбијање деловања ибеоваца, али се уместо тога
створио „поново 101 у много повољнијим условима“.⁸²

После појачаног надзора и изречених критика, смењена је упра-
ва Посебне установе, а нова је крајем 1959. предузела низ мера. Прву гру-
пу представљале су мере побољшања стања, посебно у погледу исхране,⁸³
као и организовања културне делатности, физкултуре, санирања кровова
и грејања у павиљонима. Другу врсту мера обухватили су појачани надзор
и притисак над кажњеницима. Током новембра су смењене собне старе-
шине павиљона пет и шест и извршена прерасподела кажњеника по па-
виљонима.⁸⁴ Пре тога, разматрана је и могућност да се посебно изолују
они који су сматрани најекстремнијим. Пошто је Љубо Вушовић већ био
више пута кажњаван, укључујући и 15 дана самице, он је предат суду и у
новом судском поступку осуђен на затворску казну коју је издржавао на
Голом отоку до новембра 1961.⁸⁵ Ангажовани су додатни радници за са-
слушавање кажњеника и уведени додатна евиденција и надзор. Посебно
је истраживано састављање петиције и предузимане мере ради спреча-
вања њеног изношења изван Посебне установе.⁸⁶ Управа је чак успела да
убеди седморицу потписника да повуку своје потписе.

Сукоб управе и кажњеника из јесени 1959. у великој мери је обе-
лежио стање у Посебној установи. Неспоразуми и расправе кажњени-
ка са управом настављени су и у каснијем периоду, иако у мањем обиму.
Тако су појединци током јула 1960. упућивали представке Законодавном
већу Савезне народне скупштине, јер се нису слагали са управом око на-

82 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 57–61.

83 Током првих шест месеци кажњеници су добијали храну у вредности од преко 3.000
калорија, али је та вредност смањена на 2.400, да би у августу 1959. износила 2.200
калорија. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 125. О недовољној исхрани, хладноћи у павиљонима
и претећем утиску који су изазивали митраљески бункери на брду изнад павиљона
оставио је сведочанство и кажњеник који се у Посебној установи нашао због учешћа
у студентским демонстрацијама у Заргебу 1959. године: Ive Livljanić, *Od Svetog Grgura
do Svetog Petra*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017), 21.

84 Прво је само Душан Бркић премештен у павиљон десет, што је такође представљало
врсту притиска. ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 130.

85 ДАС, БИА, VI-17, ф. 11.

86 Због тога су кажњеници који су пуштани на слободу били детаљно претресани. Јокић,
Гола истина, 131.

чина обрачуна и одређивања датума истека казне, пошто им у дужину боравка није рачунато време које су претходно провели у затвору.⁸⁷ Отпор кажњеника био је упоран, па је током 1960. један део њих бојкотовао прославе Првог маја и Дана Републике. За једног од посебно недициплинованих и дрских кажњеника важио је Вељко Перош који је био више пута дисциплински кажњаван. Приликом прославе Дана Републике 1960. бојкотовао је прославу, али је на слободу ипак пуштен по истеку казне, 26. децембра исте године.⁸⁸ Истовремено, велики број кажњеника је, под утицајем ранијих искустава, одустао од даљег испољавања протеста и сачекао истицање казне. Божо Љумовић је у том смислу оставио сведочанство новинару Миломиру Марићу како режим на Светом Гргуру није био нарочито строг, али је сукоб из октобра 1959. описао као инцидент оркестриран од стране провокатора, што га је навело да се повуче и уздржи од било какве друге акције током остатка свог боравка.⁸⁹ Дистанцу према осталим кажњеницима заузео је и Мирко Марковић.⁹⁰ Са друге стране, појединим кажњеницима, попут Милојка Филипчева, ово кажњавање је додатно допринело погоршању већ нарушеног здравственог стања, од чега се никада нису опоравили.⁹¹

Пуштање на слободу и даљи надзор

После пуштања великог броја ибеоваца децембра 1960. године, служба безбедности је надзирала њихово понашање и држање на слободи. Крајем августа 1961. у елаборату о активностима ИБ елемената поновљено је да су пуштени кажњеници са Светог Гргура задржали иста схватања, али да су опрезни у јавном иступању и углавном усмерени на

87 ДАС, БИА, VI-17, ф. 13, 221.

88 ХДА, 1561, 011-33-10, 171. Материјали сарадника.

89 Љумовић је том приликом наводно констатовао: „Одустајемо од било какве нове револуције!“ Milomir Marić, *Deca komunizma, knjiga II. Ljudi novog doba*, (Beograd: Laguna 2014), 148.

90 Марковић је наводно бурно реаговао на неозбиљност „политичког рада“ кажњеника који су саставили своју владу и међусобно делили министарске дужности (Marić, *Deca komunizma, knjiga II*, 194). У својим сећањима Марковић се није детаљније осврнуо на овај период, већ је само приметио да су му на том „светом“ острву испариле још две године живота, заједно са шест месеци које је пре тога провео у затвору: Мирко Марковић, *Одабрани пут. Мемоари* (Подгорица: ЦИД, 1997), 420.

91 „Кад се вратио кући био је тешко болестан, никога није подносио. Није хтео да иде код лекара. Биле су то велике муке за целу породицу. Деца нису могла да схвате зашто њихов тата неће са њима да прича, зашто је увек смркнут“ (Филипчев, *Отвори врата животу*, 62).

осматрање прилика. Истицано је да се нерадо упуштају у дискусије о политичким проблемима, међусобно се упозоравају и саветују на будност и опрез, док су личне контакте свели на минимум. И поред тога, запажено је да често тумаче сопствено хапшење као последицу опште политичке ситуације, а не непријатељског деловања, али да боравак у Посебној установи описују као сношљив, у поређењу са ранијим, који пореде са боравком у нацистичким логорима.⁹²

Ово питање разматрано је и на саветовању представника УДБ-е током 1961. године када је велики број републичких представника истакао како је највећи број кажњеника непријатељски деловао у Посебној установи и да, стога, предузете мере „нису позитивно деловале, већ обратнo“. Током дискусије, представници из Србије констатовали су да су се пуштени кажњеници још више повезали, убедили у исправност својих ставова, стекли више искустава и пре истека казне договорили о држању по изласку на слободу.⁹³

Тим поводом реаговало је више представника савезне УДБ-е. Пре свега, Иван Јеричевић је констатовао да су ибеовци производ притиска истока и заложиио се за активнији приступ, образложивши га речима: „Колико је бивших четника и домобрана прешло у НОВ? Зашто не би и бивших ибеоваца? То што су компромитовани – па сви су они доле 'шпијунирали' један другог. Нама је у КПД-у и Дапчевић писао изјаве за разна лица, а и по изласку је понешто рекао, па је опет побегао и био цењен међу непријатељима. С друге стране са њим су побегле три собне старешине које на тај положај у оним условима нису дошле без видних доказа, а ви знате какви су то доле били 'докази'. Напоменуо бих да многи од оних које смо стрпали на Гргур међусобно не говоре. Зашто? Јер су раније 'шпијунирали' и пребијали један другог. Ја знам ибеовце који су на издржавању казне као непријатељи били врло упорни и дрски, а по изласку пристали су на сарадњу. И добрих агената са 'Мермера' који су престали да раде чим се у се дочепали слободе.“⁹⁴ Подржавши

92 Оцењено је да ибеовци заступају добре односе са источноевропским земљама и криве југословенско руководство за њихово нарушавање и ширење непријатељске пропаганде против СССР-а у неангажованим земљама, с намером да створе трећи блок. Замерано им је што су говорили да се привредом руководи према буржоаским концепцијама, нападали самоуправљање као зававање радних људи и прелаз у капитализам, истичући расипништво и луксуз руководилаца, као и борбу за новац и иметак (ДАС, БИА, VI-17, ф. 14).

93 ДАС, БИА, VI-17, ф. 14, 135–141.

94 Исто, 188.

Јеричевића, Љуба Поповић је навео да се у Посебној установи није могло учинити много поводом преваспитања, јер је њена главна улога била у изолацији и да је у том смислу постигнут циљ пасивизације ових снага, пошто су многи одустали од даље активности у страху да ће бити упућени у Посебну установу.⁹⁵

Надзор над ибеовцима је настављен, па је примећено да је заостравање односа између СССР-а и Кине код њих проузроковало испољавање прокинеских ставова. Иако је понављана тврдња да су мере упућивања у Посебну установу Гргур парализовале активност најотворенијих присталица Информбироа и да су многи од њих изгубили ауторитет и чак „морално и нервно пропали“, током 1964. било је евидентирано да је са тих позиција јавно иступало 2.160 лица, од којих је њих 320 имало прокинеске и проалбанске ставове.⁹⁶ На њихову даљу активност и надзор над њима и даље су велики утицај имала унутрашња и спољнополитичка збивања. Тако је после после Брионског пленума и смене Александра Ранковића 1966. примећен пораст национализма код ибеоваца, да би затим њихова активност била појачана током 1968, у време студентских немира и совјетске интервенције у Чехословачкој.⁹⁷ Нови успон њихове активности започео је 1972, током обрачуна са Маспоком и либералима, као и Титовог приближавања Брежњеву.⁹⁸ Врхунац је представљала 1974. година када је, након покушаја оснивања Нове КПЈ на конгресу у Бару, дошло до новог таласа хапшења и прогона, а наредне године и до отмице и довођења у земљу Владе Дапчевића и Милете Перовића. Током 1974. констатована је непријатељска делатност око 2.000 ибеоваца, од којих се 192 налазило под посебним надзором. У периоду од 1974. до краја 1976. било је, зависно од извештаја, осуђено 79 или 80 особа по овом основу.⁹⁹ Нови талас појачаног надзора уследио је након совјетске агресије на Авганистан и у време болести и смрти Јосипа Броза Тита 1980. године.

95 Исто, 198–201.

96 ХДА, 1561, 011-30. Осврт на проблеме рехабилитације бивших присталица РИБ.

97 Christian Axboe Nielsen, “Never-ending vigilance. The Yugoslav State Security Service and Cominform Supporters after Goli Otok”, *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, eds. Tvrtko Jakovina, Martin Previšić, (Zagreb: University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Science; Ljubljana: University of Ljubljana Faculty of Arts, 2020), 112.

98 Srđan Cvetković, „Neoibeovci. Обрачун са просовјетском опозицијом у СФРЈ и kidnapovanje Владе Дапчевића“, *Istorija 20. veka 2/2012*, 150.

99 ХДА, 1561, 4.0-33. Размештај, структура и непријатељска делатност осуђених информбировача и њихових новоекспонираних следбеника у казнено-поправним домовима затечених на издржавању казне 15. августа 1977. године и рад СДБ.

Чињеница да су током више деценија били надзирани и прогањани довела је, поред преживљених патњи и страдања, до страха међу ибеовцима да ће у тренуцима спољнополитичких напетости и нестабилних прилика бити донета одлука о њиховој ликвидацији. Тај страх су потхрањивали и представници служби безбедности током неформалних разговора када су наглашавали сталну политичку опасност коју представљају кажњеници због Информбироа.¹⁰⁰ Један део кажњеника гајио је уверење да су власти планирале њихову ликвидацију током совјетске агресије на Чехословачку и у време смрти Јосипа Броза Тита. Због тога им је живот на слободи био испуњен сталним страхом и несигурношћу све до самог краја југословенске државе.

Резиме

Информбиро је укинут 1956. године, али су његове присталице у Југославији и у каснијим деценијама означаване по његовом имену и биле под контролом и надзором. Посебна установа Гргур формирана је 1958. у време избијања другог југословенско-совјетског сукоба. Иако је била наводно намењена изолацији лица која су учестало чинила прекршаје јавног реда и мира, највећи број кажњеника у првом периоду били су кажњеници наклоњени Информбироу, односно совјетској политици и Источном блоку. Покушај служби безбедности да у ову установу уведу мере преваспитања које су постојале у логорима за кажњенике због Информбироа у периоду од 1949, завршио се неуспехом. Изазивање поделе и сукоба међу кажњеницима пратили су њихова снажна реакција, отпор и састављање посебних петиција Савезној народној скупштини. Иако су мере у овој установи затим пооштрене, политика изоловања присталица Информбироа постепено је напуштана, да би се у њој током 1965. године налазио само један кажњеник. Од 1958. године, по овом основу укупно их је било евидентирано 258. Осим снажног отпора кажњеника, на ублажавање мера утицало је и смиривање југословенско-совјетског сукоба, али је надзор настављен и по њиховом пуштању на слободу, док је репресија имала периоде успона и опадања, зависно од политичких дешавања.

Sources and Literature

- Arhiv Jugoslavije: Fond 212, Savezni sud; Fond 507, Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije

---

100 Михаиловић, *Голи оток, књига прва*, 166.

- Državni arhiv Srbije. Zbirka dokumenata Bezbednosno-informativne agencije
- Hrvatski državni arhiv. Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke republike Hrvatske. Služba državne sigurnosti
- *Sedmi kongres SKJ*. Beograd: Novinsko-izdavačko i štamparsko preduzeće „Kultura“, 1958. (Cyrillic)
- „Zakon o izmenama i dopunama Osnovnog zakona o prekršajima“, *Službeni list FNRJ*, 10. 12. 1958, 1150. (Cyrillic)
- Bogetić, Dragan. „Drugi jugoslovensko-sovjetski sukob 1958. i koncept aktivne miroljubive koegzistencije“. *Istorija 20. veka 2/2004*, 123–154. (Cyrillic)
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića II. Politička represija u Srbiji 1953–1985*. Beograd: Službeni glasnik; Institut za savremenu istoriju, 2011.
- Cvetković, Srđan. „Neoibeovci. Obračun sa prosovjetskom opozicijom u SFRJ i kidnapovanje Vlade Dapčevića“. *Istorija 20. veka 2/2012*, 147–164.
- Ćuruvija, Slavko. *Ibeovac. Ja, Vlado Dapčević*. Beograd: Filip Višnjić, 1990.
- Filipčev, Smilja. *Otvori vrata životu. Hronika jedne porodice*. Beograd: Interpress, 2002. (Cyrillic)
- Jezernik, Božidar. *Non cogito ergo sum. Eseji o Golom otoku*. Novi Sad: Mediteran Publishing, 2012.
- Jezeršek, Janez. *Arhipelag Goli. Moja zadnja komandantska putovanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1989.
- Jokić, Trivo. *Gola istina. Dnevnik sa Golog otoka 1951–1961*. Beograd: Internacional, 2017.
- Livljanić, Ive. *Od Svetog Grgura do Svetog Petra*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.
- Marić, Milomir. *Deca komunizma, knjiga II. Ljudi novog doba*. Beograd: Laguna 2014.
- Marković, Mirko. *Odabrani put. Memoari*. Podgorica: CID, 1997. (Cyrillic)
- Mihailović, Dragoslav. *Goli otok, knjiga prva*. Beograd: Službeni glasnik, 2016. (Cyrillic)
- Mitrović, Momčilo. *Tri dokumenta o ibeovcima*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009.
- Nielsen, Christian Axboe. “Never-ending vigilance. The Yugoslav State Security Service and Cominform Supporters after Goli Otok?”. *The Tito-Stalin Split 70 Years After*, eds. Tvrtko Jakovina, Martin Previšić, 109–120. Zagreb: University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Science; Ljubljana: University of Ljubljana Faculty of Arts, 2020.

- Popović, Milutin. *Sećanja na logor Sveti Grgur*. Beograd: Symix Graphics, 1991. (Cyrillic)
- Previšić, Martin. *Goli otok. Istorija*. Beograd: Vukotić media, 2022.
- Rajak, Svetozar. *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War: Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953–1957*. London: Routledge, 2011.
- Stevanović, Milivoje. *U Titovim fabrikama „izdajnika“*. Beograd: Kultura, 1991. (Cyrillic)
- Tripković, Đoko. *Jugoslavija – SSSR 1956–1971*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
- *Zatočenici Golog otoka. Registar lica osuđivanih zbog Informbiroa. Dokument Uprave državne bezbednosti FNR Jugoslavije*, priredili Dragoslav Mihailović, Miroslav Jovanović, Goran Miloradović, Aleksej Timofejev. Beograd: Arhiv Srbije; Institut za savremenu istoriju, 2016. (Cyrillic)

SUMMARY

Ljubinka Škodrić

COMINFORM SUPPORTERS ON SVETI GRGUR ISLAND, 1958–1965

Abstract: The paper analyses the process of punishing convicted Cominform supporters on the island of Sveti Grgur between 1958 and 1965. It also explores the foreign policy relations that influenced this second wave of isolation of supporters of the Cominform, along with the social and political circumstances under which it was created. Special attention is paid to the conditions of the convicts' stay in the Special Institution Grgur and to the activities of certain convicts who stood out. The behaviour and attitudes of the convicts towards the administration of the Special Institution Grgur, as well as the policies and measures of the police authorities and security services in relation to them were also examined.

Keywords: Special Institution Grgur, Cominform, Cominform supporters, convicts, Yugoslavia, isolation, surveillance, security service

Despite being disbanded in 1956, the Cominform's adherents in Yugoslavia were nevertheless named after it and kept under control and surveillance in the following decades. The Special Institution Grgur was established in 1958, with the commencement of the second Yugoslav-Soviet conflict. Although its alleged purpose was to isolate individuals who frequently committed offences against public order and peace, most of those convicted in the first period were those punished for supporting the Cominform, i.e. the Soviet politics and the Eastern Bloc. The attempts by the security services to introduce re-education measures that existed in the camps for the Cominform supporters beginning in 1949 failed. Causing division and conflict among the convicts was followed by their strong reaction and resistance. They even wrote a petition to the federal parliament. Although the measures were then tightened, the policy of isolating the Cominform supporters in this institution was gradually abandoned, with only one convict remaining by 1965. There have been 258 convicted Cominform supporters since 1958. Apart from the strong resistance of the convicts, the relaxation of restrictions was also affected by the easing of the Yugoslav-Soviet conflict, but the surveillance of the convicts continued even after their release, and the repression fluctuated in response to political developments.